

Artikelen van Franka Hummels

1. *Mondkapjes tegen de straling, Net als van Tsjernobyl gaan we van Fukusjima niets leren*
(Franka Hummels, Groene Amsterdammer 2013)

pagina 2

2. *Vanwege Soaps naar Romantisch Korea*
(Franka Hummels, NRC*Next februari 2013)

pagina 10

3. *'Wie van mijn vrienden zal de volgende zijn?' Vrede in Noord-Ierland, maar ook een zelfmoordepidemie*

(Franka Hummels, Nieuwe Revu 2007)

pagina 14

4. *Zakdoekjes en journalistenhaat bij het graf van Diana,* (Franka Hummels, AD 2007)

pagina 20

5. *The sweet taste of a cigarette in a can* (Franka Hummels, Guardian 2008)

pagina 24

6. *Wil je naar Rusland?* (Franka Hummels, Broerstraat 5 2010)

pagina 25

7. *De Nederlandse reactie op de kernramp in Tsjernobyl, 'Er waren niet eens stralingsmeters'* (Franka Hummels, Historisch Nieuwsblad 2009)

pagina 28

1. Mondkapjes tegen de straling

Net als van Tsjernobyl gaan we van Fukusjima niets leren

Groene Amsterdammer, maart 2013

"Ons huis betekent bijna alles voor ons", zegt Jotaro Wakamatsu, terwijl hij neerstrijkt op een van de rieten matten in de ontvangstkamer. Hij wijst om zich heen: de simpele papieren kamerschermen, het huisaltaar. Zijn vrouw, een gepensioneerd lerares Engels, komt uit de moderne keuken aanlopen en serveert thee op de lage tafel. Meneer Wakamatsu heeft daar al een stapel vergeelde dossiermappen neergelegd.

Het huis van de Wakamatsu's staat in Haramachi, een slaperig stadje met één, praktische, winkelstraat. Het ligt nog geen dertig kilometer van de kerncentrale van Fukusjima Dsji. Het echtpaar is pas een paar maanden terug van hun gedwongen evacuatie. Of het veilig is? Yotaro haalt zijn schouders op. "Veilig, veilig. We zijn al oud. Dit is ons huis."

Yotaro is dichter, en is zich in die hoedanigheid altijd bewust geweest van de wereld om zich heen, zegt hij. Vooral het wankele evenwicht tussen mens en natuur fascineert hem. Maar tot 'Fokusjima' was hij nauwelijks geïnteresseerd in kernenergie, zegt hij. Met die plaatsaanduiding, die inmiddels wereldberoemd is, doelt hij niet op de kernramp die volgde op de tsunami van maart 2011. Hij verwijst naar de bouw van de centrale, bijna veertig jaar geleden.

Geboren in 1935 wist hij maar al te goed hoe verwoestend nucleaire straling kan zijn als je er geen controle over hebt. De gevolgen van de bommen op Hirosjima en Nagasaki stonden hem, zoals bij al zijn generatiegenoten, levendig op het netvlies. Dus ging hij lezen. Was die nieuwe kerncentrale wel zo veilig als werd gezegd? Toen een belangengroep hem in 1988 vroeg mee te reizen naar Tsjernobyl om zijn indrukken te boekstaven, nam hij dat aanbod gretig aan.

Zijn bezoek aan Pripjat, de stad die in 1986 na de ontploffing van reactor nummer vier in Tsjernobyl haastig werd verlaten, maakte een diepe indruk op hem. Hij bleef maar vergelijken met Haramachi. Stel dat het misgaat in Fukusjima, dan ligt mijn huis in de verboden zone. Stel dat het misgaat, dan wordt het bij ons net zoals hier. Hij laat foto's zien, van de groep Japanners in Kiev, van de kapotte kleuterschool in Pripjat, van de Oekraïense gidsen. Essays die hij schreef, gedichten. Ingezonden brieven die de lokale krant kreeg als reactie op zijn verhalen.

Dit jaar is een aantal van zijn Tsjernobylgedichten opnieuw uitgegeven. "Mensen noemden me vaak idioot," zucht hij. "En nu noemen ze me een ziener."

'Tsjernobyl' was het gevolg van een opeenstapeling van menselijke fouten. Op 26 april ontplofte een van de vier reactoren in het reactorcomplex in de Oekraïense grensplaats

Tsjernobyl. De wind stond naar het Noorden. Zeventig procent van de nucleaire neerslag kwam neer op de Sovjet-Republiek Wit-Rusland, maar ook West-Europa merkte de gevolgen van de ramp. De onrust en paniek in Nederland, waar bijvoorbeeld werd besloten om voor de zekerheid alle spinazie te vernietigen, bleef in de Sovjet-Unie uit. Het duurde tot augustus voordat secretaris-generaal Gorbatsjov toegaf dat er een groot ongeluk was gebeurd. Pripjat, de stad waar de ingenieurs woonden, werd direct ontruimd, maar daar bleef het bij. Jodumpillen werden pas na maanden uitgedeeld en in de Wit-Russische grensstreek wisten de meeste mensen van niks.

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 kwam er enige openheid. Honderdduizenden 'Tsjernobylkinderen' mochten op vakantie in 'het Westen'. Buitenlandse onderzoekers en artsen trokken op hun beurt juist naar de zone. Japan stond hierbij voorop. Het land had niet alleen een relatief grote kennis van de gevolgen van straling op het milieu en het menselijk lichaam, maar ook een buitengewoon grote interesse hierin.

In 1994 keerde het tij echter weer. In Wit-Rusland, het zwaarst getroffen gebied, kwam Alexander Loekasjenka aan de macht, die zich al vlug als dictator ontpopte. 'Tsjernobyl' moest de doofpot weer in. Dan zou de bevolking niet klagen over de voedselveiligheid of de bouw van een nieuwe kerncentrale. Verschillende wetenschappers, ook buitenlanders, moesten hun nieuwsgierigheid met gevangenschap of ballingschap bekopen. Er is geen betrouwbaar grootschalig onderzoek naar de langetermijneffecten van 'Tsjernobyl', niet op mensen en niet op de natuur. Hierdoor is het nu, 27 jaar later, nog steeds niet mogelijk om meer dan onderbouwde speculaties te geven over de omvang van de ramp. De enige kans om te leren over de gevolgen en aanpak van een kernramp is onbenut gebleven en daar lijkt voorlopig geen verandering in te komen.

In Fukusjima kon dus niet worden teruggegrepen op de lessen van Tsjernobyl. Lange tijd leek het met die ramp, waarbij een kernreactor instabiel werd na een aardbeving en tsunami dezelfde kant op te gaan als in Tsjernobyl. Er was echter één groot verschil: Tsjernobyl is door land omgeven, Fukusjima ligt aan zee. Daardoor hebben het gevaarlijke radioactieve cesium en jodium zich sneller kunnen verspreiden, en over een groter gebied. Op sommige plekken op dertig kilometer van de reactor zijn de stralingswaarden nu al identiek aan die die op dit moment op vergelijkbare afstand in Tsjernobyl worden gemeten. Maar wat de gevolgen zijn van het feit dat het verspreidingsgebied zoveel groter is, dat is uiteraard nog gissen.

De meeste mensen uit de buurt van de reactor maken zich niet druk om straling. Ze hebben andere dingen aan hun hoofd. Bijvoorbeeld de familie Matsomoto. Voor hen bestaat de ramp uit de golf die hun huis verwoestte. Tot die tijd woonde het echtpaar op een in hun ogen ideale plek in het nu verlaten Odaka. Een flinke villa tussen de rijstvelden, vlakbij de zee, in

de verte de bergen. In die velden liggen nu auto's en schepen te roesten, daar door de grote golf achteloos neergesmeten. "Het zal jaren duren voordat die rijstvelden weer oogsten opleveren" zegt meneer Matsomoto gelaten. "Het zoute water heeft ze onbruikbaar gemaakt."

Oud-bewoners worden alleen overdag in het gebied toegelaten, omdat de wegen nog niet allemaal gerepareerd zijn kan de politie 's nachts geen veiligheid garanderen. De Matsomoto's gaan bijna elke dag. Ze proberen orde te scheppen in de chaos die eens hun huis was. De muren aan drie kanten zijn weggeslagen. Op de binnenwand die over is, is te zien hoe hoog het water stond - ongeveer even hoog als mevrouw Matsomoto lang is. Ze gaat er glimlachend bij op de foto.

Het schilderij dat in de woonkamer hing is door plunderslaars meegenomen. De piano staat er nog. "Maar die kunnen we nooit meer gebruiken." Hun overige bezittingen moeten overal vandaan worden geplukt. Ze liggen tussen de rijstvelden, in huis of op straat. Overal liggen stapels met teruggevonden voorwerpen. Verweekte boeken, die nog moeten worden weggegooid. Fotoalbums, waarvan professionals nog moeten kijken wat ervan te redden is. Speelgoed van de kleinkinderen, bemodderde feestkieren.

In hun nieuwe onderkomen in Haramachi, een haastig opgetrokken barak van golfplaten waarin ieder gezin slechts een kamer, maar wel een eigen opgang en voorzieningen heeft, is daarvoor geen plek. Ze weten niet of ze ooit terug kunnen verhuizen.

Als de Matsomoto's tijdens hun rondrit door de omgeving op een wegafsluiting stuiten, bewaakt door mannen in speciale kleding, is dat voor hen een ongemak. Het is de ingang van de officiële tienkilometerzone, waar niemand mag komen. Maar je druk maken over straling is voor hen een luxe. De gevolgen van de tsunami zijn veel tastbaarder.

Het getroffen gebied rond Fukusjima lijkt in niets op zijn Europese evenknie. Daar is immers alleen de tijd verantwoordelijk voor het verval. En het is er inmiddels levendiger. In Oekraïne wordt de grens van de dertigkilometerzone, die volgens de Verenigde Naties nooit meer voor bewoning geschikt zal zijn, streng bewaakt, maar in Wit-Rusland niet. Het ene houten is huis een weelderig overwoekerde ruïne, het andere wordt nog, of opnieuw, bewoond. Dat is geen wonder, want de regering compenseert mensen die in het gebied willen wonen voor hun hogere ziektekosten met gratis huisvesting, elektriciteit, water en telefoon; de facto een herbevolkingsbeleid dus. De bewoners zijn niet de enigen die graag in het gebied vertoeven. Omdat de natuur er vrijelijk zijn gang kon gaan, zitten de riviertjes vol vis en zorgen de bijen voor bijzondere honing, een goudmijn voor stedelingen.

Katsonobu Sakurai, de burgemeester van Minamisoma, waar Haramachi en Odaka onder vallen, ontvangt zijn gasten in een net pak waarop een grote 'No Nukes'-button prijkt. Ja, hij is tegen kernenergie, dat is duidelijk. Zijn ambitie is om een stad met alleen groene energie

te worden. Een kerncentrale brengt een te groot risico met zich mee, waar de regering in Tokyo te makkelijk over doet. Fukusjima Dasji leverde energie voor de hoofdstad, maar is daar zo ver van verwijderd dat de centrale voor Tokyo nooit een acute bedreiging heeft gevormd.

Hij verwijt Tokyo dat de aandacht alweer verschoven is, dat er alleen oog is voor de eigen agenda. Hij voelt zich aan zijn lot overgelaten, de schoonmaakactiviteiten zouden veel sneller kunnen gaan. Maar dat alles betekent niet dat hij gelooft dat Minamisoma op dit moment niet veilig is, benadrukt hij. Om die bewering luister bij te zetten, stuurt hij zijn persvoorlichter weg om iets op te halen. Hij komt terug met een eenvoudige Geigerteller met het logo van de stad erop. "Die hebben we aan iedereen uitgedeeld," zegt de burgemeester. Het apparaatje geeft 0,06 millisievert aan, dat is geen verontrustende waarde- internationale stralingsregels stellen dat blootstelling aan 0,1 niet-natuurlijke millisievert per jaar acceptabel is. Voor Minamisoma is dat voorlopig geen haalbare kaart. "Maar een tijdje terug zou je op de meter nog 0,1 of 0,2 gelezen hebben, zo snel zakt het al." Prompt schiet het getal in het display weer omhoog. "Ja, dat gebeurt soms."

Nee, natuurlijk hebben de meeste mensen er geen verstand van hoe ze die dingen moeten lezen. En ja, er zijn verschillen tussen metingen in de lucht en aan de oppervlakte. "Maar het geeft ze een indicatie."

De ramp in Fukusjima heeft zijn stad volledig ontwricht, zegt Sakurai. Vooral sociaal is daar nog altijd veel van te merken. In totaal zijn er in Minamisoma 70 duizend mensen geëvacueerd, waarvan er nu, twee jaar later, pas 45 duizend zijn teruggekeerd. Vooral mannen zijn weer thuis. Ze moeten wel: hun werk is in Minamisoma. De vrouwen en kinderen zijn over het algemeen nog weg, de kinderen gaan elders naar school. "De kinderen groeien nu noodgedwongen op in gebroken gezinnen. Een slechte zaak." Maar het zwaarst is het voor de boeren, meent Sakurai, die zelf landbouwer was voordat hij tot burgemeester gekozen werd. "Veel boeren zijn hun kapitaal en daarmee hun levensdoel kwijt, dat is vreselijk." Ze weten niet of ze hun producten ooit nog kunnen afzetten. Zelfs als het gedoe met metingen en vernietigingen voorbij is, dan zal hun voedsel een stigma dragen. Als het aan hem ligt wordt er daarom geen langlopend onderzoek gedaan naar de waarden in de grond. Zodra het eten weer veilig is, moet het blazen van Fukusjima geschoond. Om daarbij te helpen kreeg hij vorig jaar bezoek uit de Wit-Russische Tsjernobylregio. Zijn gasten waren vertegenwoordigers van een bedrijf dat apparaten maakt die de grond omscheppen. De relatief verontreinigde grond ligt daarna een paar meter dieper. De knollen groeien vervolgens in 'schone' grond. In Wit-Rusland wordt deze methode nog altijd veel toegepast om vuile landbouwgrond op te ruimen.

Op nationaal niveau heeft Japan met zowel Oekraïne als Wit-Rusland verdragen gesloten om de kennis over de aanpak van de nasleep van kernrampen te delen. Welke kennis, of

hoe, wordt niet expliciet gemaakt. De verdragen bundelen vooral intenties en er zijn nog nauwelijks concrete verbindingen uit voortgekomen. Maar beslissingen zoals die over de aanschaf van de omschepmachines, worden in Japan op lokaal niveau genomen.

Minamisoma's burgemeester Sakurai sloeg het aanbod af wegens te duur.

Wel vond hij het heel prettig om eens met ervaringsdeskundigen van gedachten te kunnen wisselen.

De belangrijkste boodschap die de Wit-Russen voor hem hadden was: 'Voorkom paniek.' Stress is in Tsjernobyl veel schadelijker gebleken dan straling, vertelden ze hem. Dit was Sakurai een verhaal naar het hart. Hij wijt veel van de problemen in zijn stadje aan onzekerheid en het feit dat mensen niet weten hoe ze met de situatie om moeten gaan. Aan sommige informatie kun je de bevolking daarom maar beter niet blootstellen. Het leidt tot verwarring, zonder dat er een concreet handelingsperspectief is.

Het voorkomen van paniek is het belangrijkste argument -of excuus- dat de Sovjetautoriteiten gebruikten om hun vrijwel volledige inactiviteit direct na de ramp te verklaren. Nog steeds wordt het toegepast: leken weten niets van radioactiviteit, val ze er niet mee lastig, dat kunnen ze niet aan. Verschillende onderzoeken, onder meer door Nederlanders, geven aan dat de bevolking van het Tsjernobylgebied inderdaad enorm onder de stress van angst en evacuatie's geleden heeft. Maar dat zegt uiteraard nog niets over het relatieve lijden ten opzichte van de gezondheidseffecten van blootstelling aan radioactiviteit- en die zijn onvoldoende in kaart gebracht.

Ook Masaharu Tsubokura is optimistisch over de uiteindelijke impact van de ramp in Fukusjima. De jonge stralingsarts onderzocht veertigduizend kinderen uit het getroffen gebied en trof slechts bij een procent gevaarlijk hoge stralingsniveaus aan in het bloed. "Dat is een uitkomst waar ik niet van had durven dromen, zeker niet als je kijkt naar metingen bij kinderen die nu opgroeien in het Tsjernobylgebied." Van alle artikelen die daarover zijn verschenen in medische vaktijdschriften heeft hij uitgebreid kennis genomen en hij heeft geregeld contact met zijn collega's. Vorig jaar bezocht hij bovendien een grote conferentie in Kiev.

Hij heeft twee verklaringen voor de goede uitkomst. De eerste is dat de Sovjet-Unie ten tijde van de ramp heel gesloten was. "Mensen aten alleen lokaal geproduceerd voedsel. Japan is veel internationaler. Het vlees komt uit Argentinië, de rijst komt overal vandaan." De tweede reden is dat de radioactieve stoffen door de zee veel sneller en over een veel groter gebied zijn verspreid. "Dat is gunstig voor Fukusjima. Of het gunstig is voor de wereld, weet ik niet." Over de stralingsniveaus in de lucht is hij eveneens verheugd, gezien de omvang van de ramp. Die zijn nu lager dan het Japanse gemiddelde in de jaren zestig, twintig jaar na de bommen. "En na twee jaar al beter dan in Tsjernobyl."

Ondanks deze positieve uitkomsten, is het geen vrolijke bedoening in zijn werkkamer in het ziekenhuis van Soma, net als Minamisoma een getroffen gemeente in de provincie Fukusjima. Tsubokura is na de ramp van Tokyo hierheen gekomen, omdat dit zijn specialisme was en omdat hij het belangrijk vond dat de mensen medische bijstand kregen. "Maar veel artsen durven dat niet. Ze durven geen patiënten uit deze regio aan te nemen, zelfs niet als ze verhuisd zijn naar Tokyo of een andere stad. De artsen zijn bang dat hun patiënten gevaarlijk voor ze zijn. Ongelofelijk, maar waar."

In een gebied waar juist nu extra medische zorg nodig is, moeten de mensen het nu dus met minder artsen stellen. Ook is er nauwelijks verpleegkundige hulp: de verpleegsters zijn bijna allemaal vertrokken met hun kinderen.

Dokter Tsubokura heeft niet het gevoel dat zijn werk breed wordt toegejuicht. "Ik kon pas na vier maanden met mijn onderzoek beginnen, tot die tijd was er geen meetapparatuur. Achteraf kunnen we zeggen dat die vertraging niet zo erg is, maar op het moment zelf wisten we dat niet en ging het mogelijk om mensenlevens."

Ook zijn er veel te weinig Japanse artsen gespecialiseerd in de effecten van radioactiviteit op het menselijk lichaam, vindt hij. "Bizar, als je naar onze geschiedenis kijkt en bedenkt hoeveel kerncentrales we hebben. Maar het probleem is sinds de jaren zestig niet meer acuut en dus heeft niemand zich erop gefocust. We hebben de kennis met het verloop van de generaties laten verdwijnen. Nu zijn we hier met vier oncologen, ik ben de enige die dit specialisme heeft. In een ziekenhuis dat 70 duizend mensen moet bedienen."

Hij was onder de indruk van de stand van het onderzoek in Oekraïne. Op de situatie in Wit-Rusland had hij -veelzeggend- minder zicht. Hij verwacht niet dat hij de middelen zal hebben voor zulk grootschalig onderzoek als in Oekraïne. "Ik krijg veel weerstand, nu al. Door mijn aanwezigheid houdt Fukusjima het nucleaire stigma. En dat is slecht voor de boeren, vinden veel mensen. Ook omdat we weinig onregelmatigheden vinden, denk ik niet dat ons project nog lang gefinancierd kan worden. Als je naar directe medische behoefte kijkt is dat wel te verantwoorden." Maar in Oekraïne was er halverwege de jaren negentig weer een toename van interne radiatie. "Dat soort dingen wil je weten en kunnen verklaren. En langetermijninformatie kunnen we zo evenmin verzamelen."

Tsubokura haast zich te zeggen dat hij de problemen van de boeren niet wil bagatelliseren. "Mijn collega's stelden vast dat er heel veel depressieve klachten waren, en dat is natuurlijk heel begrijpelijk. Maar ook daarop zijn we hier in Soma niet toegerust. Er zijn in dit gebied maar twee psychiaters."

De gewassen van de boeren worden nog steeds gemeten voordat verkoop toegestaan is. Het komt nu, twee jaar na de ramp, nog geregeld voor dat een gehele oogst moet worden vernietigd. Maar veel inwoners van Minamisoma zijn ook gewend om uit hun moestuin te

eten. Voor hen zijn er in alle buurthuizen meetstations ingericht. Daar kunnen ze hun groenten brengen en horen ze getallen. Het loopt niet echt meer storm, zegt de man die de apparatuur in Haramachi bedient: er komen nog maar zo'n drie mensen per dag.

"En dat is ook prima zo," vindt Ryo Yamada, die bij de gemeente Minamosoma verantwoordelijk is voor de metingen. "Er is eigenlijk geen gevaar meer." Hij vat zijn taak werktuiglijk op, administratief, niet dienstverlenend. Hij laat uitgebreide schema's zien, met resultaten voor verschillende groenten. Nee, de meeste mensen kunnen op basis van die cijfers inderdaad niet zelf inschatten of hun eten veilig is, geeft hij toe. "Maar dat is niet mijn verantwoordelijkheid. En we zijn toch wel over de piek heen."

Hij vertelt dat knolgroenten en aardappelen voor hem het belangrijkste zijn. "De nucleaire regen wordt immers opgenomen in de grond, dus is wat daar groeit het kwetsbaarst. En in de radijzen meten we niets schadelijks meer." Hoe aannemelijk die theorie ook klinkt, hij is onjuist. Het klopt dat de grond de regen opneemt, maar dat is verspreid over een heel gebied. Niet elke vierkante centimeter bevat een aardappel. Radioactief cesium heeft de neiging aan oppervlakte te hechten. Dus juist gewassen die boven de grond groeien, en een relatief groot bladoppervlak hebben kunnen gevaarlijk zijn. Dat was voor Nederland destijds de reden om de spinazieoogst te vernietigen. Maar gevraagd of de spinazie en de sla ook in de gaten worden gehouden kijkt Yamada glazig. "Nee, waarom? Dat is toch niet relevant? Yamada heeft alle 'Fukusjima'-zaken in zijn pakket. Bij vertrek geeft hij zijn bezoek mondkapjes mee. "Die zijn gratis. Voor de veiligheid, tegen de straling."

Mondkapjes, echt. Op dit moment, twee jaar na de ramp, zijn die onbetwist zinloos. Toch zijn de meeste mensen in Minamisoma ermee getooid. Japanners dragen gauw mondkapjes, om de verspreiding van bacillen of het inademen van al te gortige verkeerswalmen te voorkomen. Ook nu worden ze van stal gehaald. Mensen grijpen blijkbaar in nieuwe situaties toch terug op wat ze gewend zijn. In de Tsjernobylzone leeft iedereen met de overtuiging dat alcohol tegen straling beschermt.

In het handjevol hotels dat Haramachi telt, worden de bezoekers van buitenaf van de stralingswaarden op de hoogte gehouden. Maar in het straatbeeld zijn de micro- en millisieverts, die met Griekse en Latijnse letters worden aangeduid, verder niet terug te zien. Dat is in Fukusjima-stad, zo'n zestig kilometer verderop, wel anders. Hier zijn het niet de evacuatie die de boventoon voeren in de stress rondom de ramp. Nee, hier staan bij elk parkje of speelterrein bordjes die de laatst gemeten stralingswaarden geven. Mensen kunnen er zo zelf voor kiezen hotspots te mijden. Maar net als bij de groenten, ontberen ze de kennis om in te schatten hoeveel gevaar ze lopen.

Nog verderop, in Tokyo, is Fukusjima vooral een politiek thema. De herstelactiviteiten, vooral die die betrekking hebben op de aardbeving, zijn ondergebracht in één speciale

overheidsorganisatie. Die heeft vooralsnog geen plannen voor een groot overkoepelend onderzoek naar de effecten van de ramp.

Natuurlijk stond het kernenergiebeleid na maart 2011 ter discussie. De vorige regering besloot na veel publieke druk om de huidige kerncentrales tot 2025 uit te faseren. Shinzo Abe, die na de verkiezingen in december premier werd, heeft zelfs gezegd dat hij nog dit decennium naar een duurzame energiemix wil. Maar veel mensen gaat dit allemaal niet snel genoeg. Wie zegt dat beleid niet weer verandert, wanneer Fukusjima niet meer zo vers in het geheugen ligt? Hanako Suga, een jong vakbondslid, stopt het leeuwendeel van haar tijd in de antinucleaire beweging. Zo helpt ze bijvoorbeeld een organisatie van moeders die alle kinderen uit de Fukusjima-regio wil evacueren en organiseert ze de maandelijkse demonstraties die nu in Tokyo gehouden worden. Suga is radicaal en onverbiddelijk. Voor haar moet het hele politieke systeem op de schop. "De kerncentrale in Fukusjima wordt uitgebaat door TEPCO, een bedrijf. Dat heeft dus een winst oogmerk en kan dus onmogelijk veiligheid voorop stellen." Maar voor Suga gloort er hoop aan de horizon. "Voor het eerst sinds de jaren zestig zijn er weer massaprotesten in Japan. We krijgen eindelijk weer duizenden mensen op de been, omdat dit iets is dat mensen echt raakt." Ook aan Tsjernobyl wordt soms een mobiliserend effect toegeschreven. Het was een van de dominostenen die omviel voor de hele Sovjet-Unie ineenstortte.

Suga is zelf op geen enkele manier door de ramp getroffen. De dichter Jotaro Wakamatsu wel. Zijn leven staat volledig op zijn kop. "Ja, natuurlijk ben ik boos. Hoe kan ik niet boos zijn? Maar ik weet niet goed wat ik met die boosheid moet. Politici maken er weer een politiek verhaal van. Kijken naar korte termijnoplossingen, sluiten allianties. Naar de toekomst wordt niet gekeken. En grotere, wezenlijke vragen die nu nijpend zijn, worden niet gesteld, laat staan beantwoord."

Franka Hummels is freelance journalist en auteur van het boek 'De Generatorgeneratie, leven na Tsjernobyl.' Dit artikel maakte ze met financiële steun van het Fonds voor de Bijzondere Journalistieke Projecten. Tevens is zij veel dank verschuldigd aan haar tolk Mihoko Endo.

2. Vanwege Soaps naar Romantisch Korea (Franka Hummels, NRC*Next februari 2013)

Gangnam Style is het eerste Koreaanse liedje dat Nederlandse dansvloeren weet te vullen. Maar in Azië is Koreaanse cultuur al ruim tien jaar hartstikke cool. Vooral de soaps trekken een miljoenenpubliek. En daarmee zetten ze Zuid-Korea op de kaart als vakantieland.

"Oppan Gangnam Style!" Koreaanse muziek schalt nu ook uit Nederlandse radio's. Psy's superhit werd ruim een miljard keer bekeken op Youtube en voorlopig lijkt zijn opmars nog niet te stuiten. Enigszins gezet, altijd bezonnebrild en zelfgekozen raar is Psy niet het prototype van de bekoorlijke man. Maar voor Kanako uit Tokyo deert dat niet. Psy is slechts het topje van de Koreaanse ijsberg. Ze legt haar handen op het hart: "Koreaanse mannen zijn zo romantisch! Ze hebben échte aandacht voor hun vrouw, en ze hebben goede manieren!" Zelf kent ze geen Koreaanse mannen, maar ze heeft haar overzeese buurland wel een paar keer bezocht. "Het is er zo mooi, zo puur. Authentiek, dat is het woord."

Dat beeld baseert ze op Koreaanse soaps, die razendpopulair zijn in Japan en vrijwel alle andere Aziatische landen. De bekendste is 'Wintersonate' uit 2002, met twintig afleveringen. Puber Joon-Sang baalt dat hij niet weet wie zijn vader is. Dan wordt hij verliefd op zijn bescheiden klasgenootje Yoo-Jin en gaat het op slag beter. Wanneer hij bij een auto-ongeluk zijn geheugen kwijtraakt, ziet zijn moeder toch haar kans schoon. Ze verhuist met hem naar de Verenigde Staten, waar niemand hem aan zijn trauma herinnert. Jaren later keert hij, als succesvol architect verloofd terug naar Korea. Uiteraard komt hij op straat Yoo-Jin tegen. Ze herkent hem meteen. Hoe moet dat nu?

Wintersonate is opgenomen op het eiland Nami, op twee uur van Seoul. Het is piepklein en kent vooral bomen, maar het ligt midden in een snelstromende rivier tussen de bergen. De boot ernaartoe is vol met Maleisische vrouwen. Ze giechelen en zijn zenuwachtig. Ze zijn speciaal voor dit eiland naar Korea gekomen en het stelt ze niet teleur. Ze dringen gillend om op de foto te gaan bij de brug waar de Joon-Sang en Yoo-Jin hun eerste kus uitwisselden. Ook de laan met aan weerszijden hoge bomen, die op alle merchandise van de serie opduikt, wordt voortdurend opgelicht door fotograferende telefoons.

Dat ze hier zijn is best een grote stap, zegt Yen Pek, zelf ook Maleisische. Ze promoveert aan het Azië-Europa instituut van de University of Malaya op de invloed die Koreaanse soaps hebben op toerisme naar Korea. "Maleisiërs gaan het liefst naar moslimlanden op vakantie. Naar Korea willen ze zo graag, dat ze bereid zijn zelf hun halal-eten mee te slepen."

Maar met 150 duizend vallen de Maleisiërs in het niet bij de 3,2 miljoen Japanners of de 2,2 miljoen Chinezen die Korea jaarlijks aandoen. In de tien jaar sinds de lancering van Wintersonate is het aantal toeristen naar Korea verdubbeld naar ongeveer 10 miljoen per jaar. De Koreanen zoeken nog naar een verklaring voor dit succes, maar nog harder zoeken ze naar nieuwe manieren om het te gelde te maken. Met musicals, boeken, merchandise en een tekenfilmserie is het einde nog lang niet in zicht.

Pek weet wel waarin Koreaanse Soap zich onderscheidt van series van buitenlandse makelij. "Soaps richten zich vaak alleen op het verhaal, maar in Wintersonate schenkt ook veel aandacht voor de details er omheen. De typisch Koreaanse gebruiken, omgangsvormen, het landschap. Het voelt daarom minder oppervlakkig. Mannen en vrouwen gaan bovendien lossier en gelijkwaardiger met elkaar om dan in Japan of de Filipijnen."

Veel voormalige soapacteurs vonden later emplooi als zanger en ze genieten een ongekennde sterrenstatus. Elke avond trekken jongens- en meidengroepen met soms wel tien zangers, volle zalen in Tokyo, Seoul en Hongkong. Inmiddels is deze 'K-pop' de belangrijkste exponent van de 'Korean wave'. Met Gangnam Style heeft die golf nu ook het Europese vasteland bereikt.

Fanny uit Hong Kong is voor de achtste keer in Korea. Ze is fan van zo'n soapacteur die popzanger is geworden. Na bijna tien jaar is Fanny het wachten achter dranghekken een beetje zat. Ze overweegt nu in Seoul een hotel te beginnen waar fans van soaps en K-Pop kunnen overnachten als ze op jacht gaan naar hun idolen.

Ze presenteert zichzelf als een expert op het gebied van de Koreaanse cultuur. Bijvoorbeeld over de Koreaanse maaltijd. Alles moet via een ingewikkelde etiquettestructuur worden gegeten. Fanny doceert rustig hoe elk zeewierblad moet worden opgerold en wat je met je handen eet en wat niet. Voor haar is die kennis vanzelfsprekend, in de vele soaps die ze ziet wordt ze er dagelijks mee geconfronteerd.

Eén van die series speelde zelfs in een restaurant. Het is gewoon te bezoeken, in een drukke winkelstraat in Seoul. Buiten hangen grote foto's van de hoofdpersonen, binnen zit het vol met Japanners en Hong Kong-Chinezen, die priegelen met de Koreaanse metalen stokjes, waarmee je minder grip hebt op het eten dan met de elders gangbare houten.

Het restaurant wordt ook aangeprezen door de Koreaanse organisatie voor toerisme.

"Natuurlijk, het zou dom zijn om dat niet te doen" zegt Hyeong-Joon Kim, het hoofd van de afdeling Europa. Ook daar zit Korea als vakantiebestemming in de lift. Kim: "Nederlanders gingen vroeger vooral voor zaken naar Korea. Maar van de 23 duizend Nederlanders die vorig jaar een visum kregen, kwamen er nu 17 duizend voor toerisme."

Hij wijt ook het Europese succes klakkeloos aan de K-Wave: "In Parijs is een groep van zesduizend mensen die samen naar Koreaanse muziek luisteren en naar Koreaanse series kijken. Dat zijn geen geëmigreerde Koreanen, ze heten gewoon Jean Pierre." Na even denken: "Japan was altijd populair in Europa. In Japan is iedereen nu weg van Korea. Misschien is het zo gegaan?"

Vast staat dat de toeristische voorzieningen zijn in de afgelopen tien jaar enorm verbeterd en er wordt op veel meer plekken Engels gesproken. Zuid-Korea is daarmee een makkelijk te bereizen land geworden.

Volgens Yen Pek komt het inderdaad voor dat Europese toeristen de K-wave als reden voor hun bezoek noemen. Maar ze noteerde ook andere, minder culturele redenen. Korean Airlines lokt bijvoorbeeld mensen naar zijn thuisbasis door een verplichte meerdaagse overstap in Seoul bij goedkope vluchten naar Australië. "Ook zie je dat sommige mensen sinds de tsunami bang zijn om naar Japan te gaan en 'dan maar' voor Korea kiezen." Zoals het een academica betaamt, wil ze zolang ze haar onderzoek nog niet heeft afgerond geen definitieve conclusie geven over de rol van de K-wave in het toerisme. "Maar het speelt onmiskenbaar een enorme rol. Bij de keuze van de vakantiebestemming zelf, maar ook indirect. Sinds de K-wave weten mensen veel meer over Korea en hebben ze een heel positief beeld van het land."

De toeristen die Yen Pek aan ondervraging onderwerpt bezoeken niet alleen filmlocaties. Ze komen ook voor de tempels en winkels. Op het gebied van kleding en cosmetica loopt cool Seoul namelijk ver voor op Tokyo. Eén luxe winkelgebied staat de laatste tijd steeds meer in de belangstelling, lacht ze: Gangnam.

Op vakantie in Korea

Zuid-Korea biedt ongerepte bergen en een lange kustlijn. Het wemelt er van gebouwen op de Unesco-erfgoedlijst, bijvoorbeeld boeddhistische tempels of het grafheuvelcomplex in Gyeongju. Toeristen leven zich ook uit in de vele winkelcentra. Het grootste warenhuis ter wereld staat in Busan en nergens is zoveel cosmetica te koop als in Seoul.

In Suwon, net ten zuiden van Seoul is het enige toiletpretpark van de wereld te vinden. Korea heeft meer van dit soort mafs, zo is er ook een kunspark met alleen beelden van penissen. Een ander bizar dagtochtje gaat naar de grens met Noord-Korea. Hier kun je chocolaatjes kopen in de vorm van Noord- en Zuid-Koreaanse soldaatjes.

Om in Zuid-Korea van stad tot stad te gaan, kun je kiezen uit treinen en vooral heel expresbussen. Voor geen van beide is een reservering nodig. De grote steden hebben bovendien een heel uitgebreid metronetwerk, en alle stations worden zowel in het Koreaanse als het Latijnse schrift geschreven. Dat geldt niet voor alle lokale bussen, neem dus een briefje met je bestemming mee voor de buschauffeur. Dat krijg je in je hotel of hostel, over het algemeen popelt de receptionist om je op weg te helpen. Op [hostelworld](#) en [booking.com](#) vind je in elke stad verschillende opties, maar rondvragen kan ook geen kwaad. Een ding is wel onhandig aan reizen in Zuid-Korea: je kunt bijna nergens pinnen met je Nederlandse Maestropas. Zorg dus dat je ook een Visa- of Mastercard meeneemt.

3. 'Wie van mijn vrienden zal de volgende zijn?'

Vrede in Noord-Ierland, maar ook een zelfmoordepidemie

(Franka Hummels, Nieuwe Revu, 2007)

Belfast- „Sinds mijn zusje er niet meer is, lig ik 's nachts wakker en vraag ik me af wie van mijn vrienden de volgende is. Wie als eerste breekt. Meestal stopt het namelijk niet bij twee zelfmoorden. Volgens de statistieken is zeven waarschijnlijker.”

De nachtmerrie van Caoimhin wordt door veel jongeren in West Belfast beleefd. De wijk is beroemd vanwege de bonte muurschilderingen die de IRA prijzen. Nu er vrede is, komen er busladingen toeristen naar kijken. Maar in de achterafstraatjes worden de muren gebruikt om een buurkind, broer of zoon die het leven niet meer aankon te herdenken. „Dit is voor mijn oom Anthony (cheetah), die gemist wordt maar nooit vergeten”. „Voor onze grote, sterke zoon. Vrede, vrede, vrede.”

Noord-Ierland lijdt aan een zelfmoord-epidemie. De officiële cijfers melden dat in Noord-Ierland jaarlijks 26 per honderdduizend inwoners een einde aan hun leven maken. Ter vergelijking, voor heel Groot-Brittannië ligt dat gemiddelde op vijftien. De meesten van hen zijn onder de dertig. Paradoxaal genoeg is er een stijgende lijn sinds 1997, het jaar dat het vredesproces begon. Sinds mei, toen de katholieken en protestanten eindelijk samen een regering vormden, is er opnieuw een toename.

In Belfast, een stad met een half miljoen inwoners, zijn in de eerste helft van 2007 nu al twintig zelfmoorden geregistreerd- en dat terwijl de meeste pathologische onderzoeken nog niet zijn afgerond. Omdat de zelfmoorden vooral in bepaalde –arme- wijken voorkomen, komt daar de klap nog harder aan. Zo stapten in juni drie pubers van één school uit het leven. Iedere dag doen zestien mensen een poging. Veel van deze statistieken worden betwist, maar iedereen is het erover eens: de kans is groter dat mensen sterven door zelfmoord dan door kanker of een auto-ongeluk.

„De officiële cijfers slaan nergens op.” vindt Tucker Lavery (61). „Mijn zoon liep met een rugzak vol stenen een meer in, maar volgens zijn *death certificate* is hij gewoon verdronken. En als mensen expres een overdosis nemen, staat er toch gewoon overdosis.” Hij vindt dat de overheid en de medische zorg het probleem moedwillig negeren. Zelf hoorde hij pas zes jaar na de dood van zijn zoon dat hij leed aan een ernstige persoonlijkheidsstoornis. Daar was een slepende rechtszaak voor nodig. In Noord-Ierland had zijn zoon niet geholpen

kunnen worden, omdat er geen behandelingsplekken zijn voor zulke psychiatrische problemen. Maar in Engeland en Wales wel. „Dat had ik graag geweten.” Later zegt hij, bijna wanhopig: „Wat voor vreselijks moet zich in je hoofd afspelen, als je watervrees hebt en je in de vrieskou een meer inlopen het verkiesbare alternatief vindt?”

Caoimhin wéét waarom Broonagh ongelukkig was: haar vriend mishandelde haar zowel geestelijk als lichamelijk. „Hij zei tegen haar dat hij haar op zou komen zoeken als ze het zou uitmaken. Zij geloofde dat, ze dacht dat ze nooit meer van hem af zou komen.” Hij praat rustig en gedecideerd. Zijn taalgebruik is afstandelijk, lijkt op dat van een hulpverlener. Hij zegt Broonagh's 'partner', in plaats van vriendje. 'Mishandeling', in plaats van slaan. En Micheala, Broonaghs beste vriendin, is nu 'in een relatie' met een goede vriend van hem.

Ja, hij is boos op die jongen. Maar hij is vooral boos op de overheid. Broonagh deed al een keer eerder een poging, ze nam een overdosis. Pas na een week in het ziekenhuis vroegen de dokters hoe ze het leven zag. Er was niets aan de hand, zei ze, en daar namen ze genoeg mee. „Als ze dat niet hadden gedaan, had mijn kleine zusje nu nog geleefd. Maar die artsen weten ook niet beter. De overheid hoort te zorgen voor goede informatie én goede voorzieningen.”

Zijn nichtje Kirsty Gallagher en Broonaghs vriendin Micheala McKeown (beiden 18) zijn ook bij het gesprek. Caoimhin spreekt, Kirsty beaamt alles gepassioneerd en vult hem aan. Micheala zwijgt en kijkt strak voor zich uit. Pas als Kirsty het te kwaad krijgt en naar de WC rent, zegt ze wat. „Dat is goed, ze uit haar emoties.” En als het drietal later voorbeelden oplepelt van zelfmoorden in hun omgeving die met medisch ingrijpen voorkomen hadden kunnen worden, neemt Micheala de leiding. Ze telt op haar vingers. Die wel, die niet. Die wel. Die zeker wel.

Ook de leden van de Suicide Awareness Group, een steungroep voor nabestaanden waarvan ook Tucker Lavery deel uitmaakt, komen met een gruwelijk gemak aan tientallen gevallen van falende medische zorg. De zoon van Caitlin O'Brien (35) gaf zelf aan dat hij niet verder kon. „Patrick is naar de huisarts gegaan en heeft daar gezegd dat hij suïcidaal was. Heel dapper. Hij is op een wachtlijst gezet, die vijf maanden zou duren.” Zo kon het gebeuren dat haar dochtertje Lauren, die toen zeven was, haar 17-jarige broer vond toen hij zich in zijn kamer had opgehangen. Voor Lauren is gelukkig wel therapie beschikbaar. Ze doet het goed, vinden de leden van de groep. Beter dan veel van de andere broers en zusjes. „Ze is gelukkig niet te vroeg volwassen geworden.”

Lauren verveelt zich. Ze hangt op de bank en sabbelt op de gouden hartvormige hanger met het portret van haar broer. Maar als iemand een plagende opmerking tegen haar maakt, is ze er als de kippen bij om gevat iets terug te zeggen.

Broertjes en zusjes van mensen die zelfmoord plegen, maken automatisch een grotere kans om het zelf ook te doen. Datzelfde geldt voor vrienden en andere betrokkenen. In die zin is zelfmoord besmettelijk. De dochter van Rita Walker (55) verkeert op het randje, die heeft het verlies van haar broer nog geen plek kunnen geven. Met haar andere zoon gaat het nu gelukkig wel weer goed.

„Een psycholoog zegt dat ik veel te beschermend ben voor mijn andere kinderen. Maar hoe kan ik anders?” vraagt Jean Carson (50). Haar zoon Paul Anthony is als kind seksueel misbruikt en heeft dat pas aan het einde van zijn puberteit verteld. Na een jaar met pieken en dalen en mislukte pogingen, stapte hij uit het leven. „You complete me”, jullie maken mij compleet, had hij op de muur geschreven. En in het woordenboek had hij ‘epitaph’, grafschrift, onderstreept.

Bronagh, Paul Anthony, Patrick en de zoon van Tucker Lavery: allemaal hadden ze nog kunnen leven als ze op tijd de hulp hadden gekregen die ze nodig hadden. Maar in Noord-Ierland was die simpelweg niet voor handen.

Dat geldt ook voor Brendan, de vriend van Siobhán Boyle. Hij maakte vijf jaar geleden een einde aan zijn leven. Hij kon niet omgaan met het feit dat zijn broer eerder was vermoord. „Hij vertelde de dokter dat hij depressief was. Maar die zei: mannen worden niet depressief. Hij moest maar een mooie wandeling maken. Daarna voelde hij zich nog meer onbegrepen.” Kort na zijn dood pleegde ook zijn andere broer zelfmoord. Siobhán's schoonmoeder heeft nu geen zoons meer.

Ook Siobhán was kapot na de dood van Brendan. Niet alleen was de man van wie ze hield overleden, ze voelde zich ook door hem verlaten. En ze voelde zich schuldig, dat ze hem niet had kunnen helpen. Van de buitenwereld kreeg ze niet de steun die ze nodig had. „Mensen keken naar me, alsof het mijn schuld was, alsof ik hem ongelukkig had gemaakt. Soms lieten ze zich ook wel zoiets ontglippen.” Ze werd daar zo bang van, dat ze negen maanden lang het huis niet meer uit durfde. „En ja, ik werd zelf ook suïcidaal. Je moet je voorstellen dat het is alsof je in een brandend huis bent. Dan wil je uit het raam springen, ongeacht of je dan veilig terechtkomt.” Siobhán nam een overdosis, maar werd gered. „Daar was ik in eerste instantie niet eens blij mee. Maar ik heb kinderen. Ik moet door.”

Tijdens het gesprek gaat haar mobiele telefoon. „Dat was de man van een jonge vrouw in de buurt. Het gaat niet goed met haar. Ze komen zo hierheen. Iemand anders uit de groep houdt haar nu aan de telefoon.” zegt ze onbewogen. Ze heeft nog tien minuten de tijd om verder te vertellen. Vind ze dat niet moeilijk, om na alles wat ze heeft meegemaakt steeds met het onderwerp geconfronteerd te worden? „Ja. Het blijft pijn doen. En iedere keer weer moet ik na zo'n sessie ook met de anderen erover praten. Daar maken we bewust tijd voor, het blijft heel heftig. Maar voor die mensen is het zó belangrijk dat ze iemand spreken die ze écht begrijpt, die het zelf heeft meegemaakt. Dus ik doe het graag. Ik krijg er zoveel voor terug, het is zo bevredigend. In de afgelopen twee maanden hebben we 24 mensen gered.”

De Suicide Awareness Group bestaat nu zeven jaar. Het doel was om nabestaanden de steun te geven die ze elders niet kregen. Jean Carson: „Ik kwam hier binnenlopen, omdat op de deur 'Parent Support Group' (ouder steungroep) stond. Toen had Paul Anthony al een paar pogingen gedaan. Ik dacht: ik ben een ouder en ik heb steun nodig. Ze namen me hier onmiddellijk heel serieus, iets wat ik bij de reguliere zorg nog niet had meegemaakt. De coördinatrice pakte meteen de telefoon en regelde een goede psycholoog. Ik ben ervan overtuigd dat dat me tien maanden langer met mijn zoon heeft opgeleverd. Ik ben daar zo dankbaar voor.”

De groep geeft ook voorlichting. „We hebben een training ontwikkeld waarmee mensen signalen kunnen herkennen. Als iemand bijvoorbeeld opeens naar de notaris gaat en spullen gaat weggeven, moet je alert zijn. Of als iemand die altijd erg ongelukkig en gestressed was plotseling heel rustig is.” Ook huisartsen krijgen informatie over psychische problemen. „We hebben een informatiedag voor hen georganiseerd. Van de 1000 huisartsen in Noord-Ierland, kwamen er 122 opdagen. Dus nu gaan we er gewoon langs.” zegt ze strijdbaar. Met dezelfde energie vertrok een groep ouders ook naar Europa. Jean Carson: „Ons wordt goede medische zorg onthouden. Dus worden onze mensenrechten aangetast.”

Siobhán Boyle en een ander lid van de groep krijgen sinds kort voor hun activiteiten betaald. Ook kan de groep, dankzij donaties, een nieuw, groter pand betrekken. „De nieuwe Noord-Ierse regering erkent het probleem nu wel. Maar het geld voor de zorg moet toch uit Londen komen.” Over de financiering van voorzieningen in Noord-Ierland is veel onenigheid. Wie moet wat betalen?

Gezondheidsminister Michael McGimpsey, van de protestante partij UUP pakt het probleem voorzichtig aan. Nadat vorige maand schoolkinderen via internet afspraken om samen

zelfmoord te plegen, ging hij om de tafel zitten met de internetproviders. Of ze zulke sites niet konden verwijderen. Bovendien vraagt hij bij de Britse regering steeds om meer geld. McGimpsey wijst een reden aan voor de plotselinge toename: mensen zijn hun gezamenlijke doel verloren. Maar hij houdt rekening met de mogelijkheid dat de toename alleen op papier bestaat. Door de 'troubles', de problemen tussen katholieken en protestanten de afgelopen dertig jaar, was er namelijk nooit aandacht voor dit soort problemen en vielen zelfmoorden gewoon niet op.

Ook onderwijsminister Caitriona Ruane, van de katholieke partij Sinn Fein legt het probleem in Londen. „Jarenlang hebben ze ons land bezet. Nu moeten ze geld geven om de schade die ze hebben aangericht op te lossen.” Al voordat ze minister werd, spande ze zich in om het zelfmoordprobleem onder de aandacht te brengen. „Ik heb al zo vaak achter de doodskist van een jong iemand gelopen. Vreselijk is dat.” Ze probeert nu op alle scholen psychologen aan te stellen. „Jongeren moeten die gaan vertrouwen, weten dat er altijd iemand voor ze is.”

Ruane schudt de reden dat er nu zoveel zelfmoorden worden gepleegd uit haar mouw. „Katholieken zijn altijd achtergesteld. Je kon niet aan een baan komen, je werd door de politie in de gaten gehouden. Dat is heel slecht voor je eigenwaarde. Je gaat geloven dat je niets waard bent.”

Dat is een politieke verklaring. Hulpverleners zijn veel terughoudender in het aanwijzen van een oorzaak. „Als we wisten wat de reden van de toename was, dan zouden we hem wel aanpakken.” zegt Alan Halliday. Hij is vrijwilliger bij de Samaritans, vergelijkbaar met stichting Korrelatie. Van de bellers is 16 procent suïcidaal. „Ze bellen vaak met relatief alledaagse problemen. Werkloosheid, een verbroken relatie, dat soort dingen. Maar wij vragen het aan iedereen. 'Andere mensen in jouw situatie denken wel eens dat ze niet meer willen leven. Voel jij je misschien ook zo?' Mensen voor wie dat niet geldt reageren luchtig, 'o, nee', en praten verder. Maar anderen voelen zich eindelijk begrepen. In Noord-Ierland is er een cultuur van 'mannen praten niet'. Omdat ze bij ons anoniem zijn, voelen ze zich toch veilig.”

Hij tast volledig in het duister waarom juist nu zoveel mensen zelfmoord plegen en waarom vooral katholieke, jonge mannen zo kwetsbaar zijn. „Misschien hebben ze tijdens de troubles altijd uitgezien naar de vrede, hoop gehad op normale tijden. Nu is het dan eindelijk normaal en dan komen ze erachter dat normaal óók zwaar is. Maar nu hebben ze niets meer

om naar uit te zien. Of het was de adrenaline waar ze op leefden. Of het is de ontlading van een vreselijk gespannen tijd.”

Ook Lindsay Conway, de directeur van het maatschappelijk werk van de (protestante) Presbyteriaanse kerk in Noord-Ierland, heeft meer vragen dan antwoorden. „Deze pubers zijn te jong om echt onder de problemen hier geleden te hebben, dat is het gekke. Het is hier immers al tien jaar relatief rustig. En uit cijfers blijkt ook geen direct verband tussen ervaringen met het geweld van de troubles en zelfmoord. Misschien heeft het te maken met de ouders. Hun leven is wél getekend door de problemen. Normale jongeren dromen, verheugen zich op de vrijheid van het volwassen zijn, denken ‘was ik maar dertig’. Deze jongeren zien hun ouders, die mat zijn van het lijden. Ze denken: „Ik wil geen dertig zijn.”

Jongerenwerker Nichola Corr Robinson (35), die Broonagh Gallaghers vrienden opvangt, legt als enige een direct verband met de troubles. De wijk Twinbrook, waar ze werkt, was vroeger een ‘no go area’ voor de politie, die het Britse gezag vertegenwoordigde. De IRA zorgde voor de orde in de wijk. Robinson verlangt nog wel eens terug naar die tijd. „Het was in elk geval duidelijk. Als iemand drugs verkocht aan kinderen, dan werd hij in elkaar geslagen. De politie komt daar nu helemaal niet meer achter, die kent niemand in deze wijk. De controle is erg afgenomen, er is steeds meer asociaal gedrag. Je weet minder goed waar je aan toe bent.” Ze denkt dat drugs in haar wijk een grote rol spelen. Die waren altijd al vrij eenvoudig verkrijgbaar, omdat de beide strijdende partijen er hun wapens mee financierden. Maar nu kopen ook pubers ze op straat.

Cuoimhin Gallagher bevestigt dat: „Een XTC pilletje kost maar één pond. Daar zit dan wel heel veel troep bij, rattengif. Ik was altijd heel erg tegen drugs. Maar laatst heb ik toch maar eens geprobeerd of ik met zo’n pilletje rust kon krijgen in mijn hoofd. Godzijdank vond ik het niets.” Cuoimhin wil nu zélf jongerenwerker worden. „Dan hebben in elk geval anderen iets aan mijn ervaring.”

4. Zakdoekjes en journalistenhaat bij het graf van Diana (Franka Hummels, AD 2007)

Little Brington- Althorp, waar Diana ligt begraven, is het grote landgoed waar de Earl of Spencer woont. Hij is de broer van prinses Diana en heeft een aantal van de stallen ingericht als permanente tentoonstelling voor zijn te vroeg gestorven zus. Een moeder en een dochter van een jaar of tien lopen er samen de ruimte binnen met jurken die Diana bij verschillende gelegenheden droeg.

„Mama, waarom had Diana zoveel jurken?“, „Omdat ze prinses was, liefje. Gruwelijk, vind je niet?“ Dochter vindt duidelijk van niet. „Waarom gruwelijk?“ „Nou, ze werd de hele tijd achtervolgd door journalisten die gemene dingen over haar opschreven en fotografen die haar nooit met rust lieten.“ Dochter is nog steeds niet overtuigd. „Waarom deden die journalisten dat?“ „Omdat ze getrouwd was met Prins Charles.“ Dochter denkt even na en besluit dan: „Gruwelijk.“

Omdat Charles Spencer van mening is dat de pers schuld heeft aan Diana's dood, zijn journalisten niet welkom op het prachtige terrein. Als hoofdredacteuren niet zo gretig foto's van Diana kochten, was ze nooit achtervolgd door paparazzi en zou ze nu nog leven. Als journalisten zich toch melden, wimpelt de persafdeling hen geduldig af. Interviewen zit er dus niet in, afluisteren wel. Ook de taxichauffeur, die eerst een heel pleidooi heeft gehouden waarom Diana zo'n heilige was, informeert voor de zekerheid even of hij geen journalist vervoert. „Die mag ik er namelijk niet heenbrengen.“ Nadat hij is gerustgesteld, vertelt hij vergoelijkend dat 'media-mensen' van hém niets te vrezen hebben. „Ik denk dat Diana uit de weg geholpen is door haar ex-familie. In opdracht van Prins Charles, ja. Ik denk dat ze zwanger was van Dodi Al Fayed. En dat dat niet kon, een islamitische halfbroer voor William en Harry.“

Tien jaar na haar tragische overlijden, zijn de Britten Diana nog lang niet vergeten. En hoe kunnen ze ook. Ze worden doodgegooid met documentaires 'die de ware toedracht onthullen'. Als je die mist, kun je je toevlucht nemen tot één van de vele dvd's die haar leven bezingen. Op de tafels van de boekwinkels liggen maar liefst vijf gloednieuwe boeken, drie biografieën (of hagiografieën) en twee romans die haar sterfdag fictionaliseren. En dan was er nog het grote concert for Diana, georganiseerd door haar twee zontjes, inmiddels volwassen kerels.

Het bontst maakt de Daily Express het. Deze tabloid verdient zijn bijnaam 'Diana Express' met verve: minstens drie keer per jaar siert haar foto de voorpagina, en in 2006 opende de Express 46 keer met een 'schokkend' verhaal over de gestorven volkslieveling. Maar ook de serieuzere kranten ontkomen niet aan Diana. Er is immers dat recente politie-onderzoek dat

maar geen nieuwe feiten boven tafel kreeg. Harrods-eigenaar Mohammed Al Fayed heeft er een dagtaak aan om gaten te schieten in het speurwerk dat de politie verrichte naar de dood van de ex-prinses, die samen stierf met zijn zoon Dodi.

Geen wonder dus, dat iedere locatie die met Diana te maken heeft een toeristentrekker is. Er zijn vier officiële herdenkplekken. Allevier herdenken ze een andere Diana.

Ten eerste is er de immer haperende Diana-fontein in Hyde Park. Dit is het monument dat de Britse regering oprichtte voor de liefdadigheidsprinses. Ze heeft veel voor Blair betekend: Koud bekomen van een enorme verkiezingsoverwinning marcheerde hij rechtstreeks de harten van de Britten binnen met zijn gloedvolle speech over 'the people's princess'. Het is ook de 'people's fountain'. Mensen staan er niet of maar heel even bij stil dat de ronde fontein aan Diana is opgedragen. De sporadische pelgrims koelen hun voeten tussen de gillende peuters.

Diana is juist wel heel expliciet aanwezig in de kelder van Harrods. Niet alleen is er een marmeren beeld van Dodi en Di, ook heeft El Fayed het laatste wijnglas waar het stel uit dronk in plexiglas laten gieten. Hier herdenkt een vader zijn zoon, op brute wijze door het koninklijk huis vermoord omdat zijn vriendin een ex-prinses was.

De bezoekers zijn typische Harrods-toeristen, die met hun tas op hun buik door de winkel lopen en alleen thee en theedoeken kopen. Zij zijn er om de enorme rijkdom en weelde in zich op te nemen, alleen en passant laten ze zich meevoeren door het Diana-verdriet. De klanten die vermogend genoeg zijn om écht bij Harrods te shoppen, keuren het monumentgebeuren geen blik meer waardig.

De derde Londense herdenkingsattractie is Kensington Palace, waar Diana na haar scheiding met William en Harry woonde. Hier wordt de moeder van een aankomend vorst herdacht, die door een ongeluk om het leven kwam. Toeristen sjokken met grote camera's om hun nek langs foto's die de modiefotograaf Mario Testino van Diana maakte. Sinds kort kunnen ze nu ook kijken naar filmpjes van de prinses. En daarna gaan ze naar Madame Tussauds of naar de Big Ben.

Eigenlijk is Althorp de enige herdenkingsplek die niet op de loop ligt. Mensen komen van heinde en verre speciaal om te zien waar Diana is opgegroeid. Dat Charles Spencer zelf ook daadwerkelijk op Althorp woont, draagt bij aan de attractie. „Hij heeft vanochtend zelf zijn boek gesigneerd in de winkel! Het was een heel charmante man, helemaal niet zo'n 'womaniser' als de kranten hem afschilderen!” De dag van deze middelbare dame uit Leeds kan niet meer stuk.

Ze is het prototype Althorp bezoeker. Op deze gewone doordeweekse zomerdag is minstens 80 procent van de bezoekers vrouw. Meestal zijn het veertigers of vijftigers, die óf hun moeder, óf hun dochter meetronen door de zalen.

In de ruimte die gewijd is aan Diana's liefdadigheidswerk, geeft een Noord-Engelse moeder met 'coupe Diana' geduldig uitleg aan haar puberdochter. „Diana was een van de eerste celebrities die HIV-patienten in het openbaar aanraakte.” De dochter griezelt: „lew”. Een ander groepje zwaar opgemaakte tienermeiden is al helemaal ingewijd in de hogere Diana-kunde. Als zij de ruimte betreden is het „Oja, lepra.”

Hier wordt orale geschiedenis overgedragen. Terwijl peutezusje en oma op het terras zitten, mag een achtjarig jongetje met zijn moeder mee de tentoonstelling in. „Dat gebeurde allemaal in 1997, toen was jij nog niet geboren. Iedereen was toen heel verdrietig.” „Het was zeker Breaking News, hè mama?” vraagt hij beduusd. En vervolgens verder: „Is Diana heilig?” Peinzend neemt hij alle nieuwe informatie in zich op. Hij doet er alles aan om groot te zijn en geen achtjarige: niet hollen, niet schreeuwen. Maar eenmaal weer op de binnenplaats begint hij meteen met zijn zusje te vechten.

Soms gaat de voorlichting ook de andere kant op. Een vrouw in bloemetjesjurk bekijkt met haar hoogbejaarde moeder een film van de bloemenzee en mensenmassa bij Kensington Palace. „Kijk moeder, daar stond ik toen ook.” De moeder bedwingt met haar rollator de ongelijke tegels om het beter te kunnen zien. „Waar is dat? ” „Bij Kensington Palace moeder, in Londen.” „Ken ik niet.” „Maar daar ben jij in 1976 toch ook geweest, toen woonde Diana daar nog niet. Kijk, dat is de achterkant, waar de koetsen komen aanrijden.” Moeder tuurt, maar kan niet dichterbij komen, omdat er rondom het filmscherm een dikke laag geurblaadjes ligt. „We kunnen daar zaterdag wel heengaan moeder. Wil je dat?” „Ja.” Maar de tentoonstelling blijkt niet alleen om informatie te gaan, ook om emotie. „Mama, waarom is ze dood?” wil een 11-jarig meisje weten. „Omdat ze te goed was voor deze wereld” zegt de moeder, terwijl ze driftig in haar tas rommelt. Het meisje kijkt vol overgave naar de grond. Moeder dept haar ogen droog. „Wil je een ijsje?”

Bij het zien van de trouwjurk en een foto van een dolgelukkige bruid die door haar knieën gaat om met de bruidsmisjes te kletsen, sist een vrouw door haar tanden: „Whatever love means.” Dat, „Wat liefde ook moge zijn” antwoordde Charles veelbetekenend tijdens de verlovingspersconferentie op de vraag of hij van Diana hield.

Op een tentoongestelde kerstkaart die hij Diana vóór de verkeringstijd stuurde, noemde hij zich 'je tapdanspartner'. Ook uit de rest van de memorabilia uit Diana's jeugd blijkt dat ze een kind uit de hogere klasse was. Op haar achttiende schreef ze in haar dagboek, dat ook in de vitrine ligt, dat er iemand anders 18 werd. Ze noemde de jarige Lady, gevolgd door haar achternaam. Op de zelfde dag stierf ook een bevriende Lord, en schreef ze een brief aan de koningin.

Op de door haar vader gemaakte filmpjes is ze wel een gewoon kind, dat onhandig zandtaartjes bakt in de tuin. In deze ruimte wordt door niemand gekletst. In het gangetje dat volgt wordt het collectieve brok in de keel weggehoest.

Althorp, of 'Altrop' zoals de Spencers het zelf uitspreken, is maar twee maanden per jaar open. Dat is niet om zijn eigen portemonnee te spekken, benadrukt graaf Spencer die daar in de door hem zo verfoeide media wel van wordt beschuldigd. Alle entreegelden die de 150 duizend jaarlijkse bezoekers betalen gaan naar het Diana Memorial Fund. Voor dat geld krijgen ze ook toegang tot het huis zelf. Het huis is niet rolstoelproof, dus staan buiten vijf verplegers met hun patiënten van het zonnetje te genieten. Binnen vergaapt de rest van de zojuist gearriveerde bus met oudere dames zich aan de vele schilderijen en aan de kamers met kasten vol porselein. Het is moeilijk voor te stellen dat er werkelijk geleefd wordt. Toch dartelde Diana hier als kind rond.

Nu ligt ze er begraven, op een eiland in een meer in de tuin. De bezoekers worden gemaand alleen linksom te lopen, zodat er geen opstoppingen ontstaan. Picknicken is uit den boze. Er is niet veel te zien, alleen een eiland met wat bomen, waarmee iedereen toch maar op de foto gaat. Aan het uiteinde is een tempeltje voor Diana. Hier staan 23 verse boeketten nog in het cellofaan. Vlak erachter staan in grote emmers de boeketten van vorige week te verwelken.

De doorgewinterde samenzweerders menen dat Diana helemaal niet op dit eiland begraven ligt, maar op het kerkhof van Little Brington. Bij dit kerkje, dat ook op het landgoed ligt, zou de familie het graf in alle privacy kunnen bezoeken. Twee dames bij het meer, zijn wel goedgegelovig. Toch zijn ze niet onder de indruk van de manier waarop Spencer het graf van zijn zus aan het publieke oog onttrekt. „Je kan helemaal niets zien. Dat vind ik toch niet netjes. Het was toch ook ónze prinses. The People's Princess”.

5. The sweet taste of a cigarette in a can (Franka Hummels, The Guardian 2008)

As an asthmatic, I have never felt the urge to coat my lungs with tar. Yet the nagging sense that I want to know what a cigarette feels like has stayed with me. Now, a Dutch company has come to my rescue. The United Drinks and Beauty Corporation is about to launch its Liquid Smoking drink, aimed at people struggling with the ban on smoking in public places, and I am about to test it.

It looks like an energy drink, but its inventor, Martin Hartman, stresses it's nothing of the kind. The promo leaflet puts it like this: "Liquid Smoking has a slight energising effect, followed by a euphoric sense of calming and relaxation."

I fiddle with the red-and-white can, and nervously eye the stark "no warning needed" sign. Hartman promises I won't get addicted. "There is no nicotine in it, just a South African herb used by the bushmen since the 14th century. There is no caffeine or taurine either, and hardly any calories." So what is this mysterious herb? "We would like to keep that a secret. But it is totally safe and healthy."

Going by the smell, the "secret herb" is actually chewing gum. But it tastes more like cinnamon and sugar with a hint of lemon; heavy and cloying. If Christmas were a drink, it would taste like this.

Waiting for the "slight energising effect", I feel a little dizziness and nausea. Then the calm kicks in. No deadline can stress me out, which is a first for me. The trouble is, I am not entirely sure I am happy about that. I feel a little drugged, and more absent-minded than I feel comfortable with. If smokers need this every few hours, I don't envy them. But at least I know how they feel, and I'll consider myself warned.

6. Wil je naar Rusland? Wat let je? Zeg je baan op en koop een ticket, zo moeilijk is dat niet.

(Franka Hummels, Broerstraat 5 2010)

Het is nog niet eens voorbij, maar 2010 is het jaar van RuG-alumnus Jelle Brandt Corstius (32). Een nieuw boek, een tweede indringende documentairereeks over zijn voormalige standplaats Rusland en als klap op de vuurpeil het presenteren van Zomergasten, een van de meest eervolle baantjes in de Nederlandse journalistiek. En dan werd hij door de RuG ook nog beloond met de titel 'Alumnus van het jaar'. De jury prees zijn internationale inslag en de oprechte interesse waarmee hij zijn onderwerpen benadert. 'Dat is typisch Groningen'. Toch is Jelle zelf niet alleen maar positief over de opleidingen geschiedenis en journalistiek die hij aan de RuG genoot. 'Mensen die dt-fouten maken zou ik er meteen uitmieteren.'

"Ik was in Ethiopië, in de jungle toen ik een mailtje kreeg van de RuG. Of ze me mochten bellen, want er was iets wat ze graag persoonlijk met me wilden bespreken. Ik heb teruggemild dat dat echt niet ging. En toen bleek dat ze wilden checken of ik op de Alumnus-van-het-jaar-verkiezing beschikbaar zou zijn. Tot dat moment had ik nooit van de prijs gehoord.

In eerste instantie vond ik het wel gek. Ik was nooit een goede student, ben geen echte academicus. 'Laat ze zo'n prijs geven aan iemand die net een nieuw eiwit heeft ontdekt', dacht ik. Op de dag zelf begreep ik dat dat óók gebeurde, geniale studenten werden in het zonnetje gezet. Mijn prijs was bedoeld voor iemand die iets bereikt had in de maatschappij. En om media-aandacht te genereren natuurlijk.

Ik mijn toespraak vertelde ik dat ik veel gehad heb aan mijn studie geschiedenis. Vooral van Antoon de Baets heb ik veel geleerd; onder meer dat je ook kritisch kunt zijn zonder te oordelen. Mijn studie journalistiek vond ik minder nuttig. Ik geloof niet dat je dat vak kunt leren op een universiteit of hogeschool. Je kunt het, of je kunt het niet. Ik heb zelf stage gelopen bij Barend en Van Dorp en dáár heb ik me ontwikkeld, in de praktijk. Misschien moet de RuG de opleiding gewoon niet aanbieden. Maar er moeten in elk geval meer mensen uit de praktijk langskomen. Het is nu allemaal wel heel veel theorie.

Als ik een groep jonge talentjes onder mijn hoede kreeg, dan zou ik ze meteen in het diepe gooien. Ze een week geven en de opdracht: kom maar terug met een mooie reportage. Mensen die dt-fouten maken zou ik er meteen uitmieteren. Dat had in Groningen ook gemogen, dat is me tegen gevallen. Ik dacht dat het een heel elitaire opleiding zou zijn, een 'soort top of the bill', maar uiteindelijk was het toch gewoon te makkelijk.

Ik zou ze ook aansporen te kijken naar verhalen die echt nieuw zijn, in plaats van naar waar andere journalisten over schrijven. Dat stoort me aan de Nederlandse journalistiek. Er gebeurt zoveel op de wereld, waarom gaat het dan elke avond over Wilders?

En ik zou een pleidooi voor meer betrokkenheid willen houden. Daar kijken Nederlandse journalisten vaak op neer. Alsof je pas goed bent als je altijd cynisch bent. De eerste die een harde grap kan maken over een ramp, dat zou een goede journalist zijn. Nee, het is juist goed om betrokken te zijn. Dan krijg je ook een meer persoonlijke vorm van journalistiek. Uiteindelijk ben je toch nooit helemaal objectief, dat is een illusie.

Ik lees graag internationale media, de Herald Tribune bijvoorbeeld. Nicholas Kristof is een inspiratiebron voor mij, die heeft die betrokkenheid. Hij schrijft veel over Congo, altijd op basis van zijn reizen. Hij maakt het zich daar niet gemakkelijk en wil altijd van de hoed en de rand weten.

Ook in de toon kunnen sommige Amerikaanse media een voorbeeld zijn. Die is zakelijker, feitelijker. In Nederland begin je vaak aan een stuk en dan blijkt het een soort opsomming van hoeveel iemand weet. Dat vind ik iritant. Ik snap die nadruk op columnisten en commentatoren ook niet zo. Wat kan mij het nou schelen wat de hoofdredactie ergens van vindt? Toch worden juist die stukken enorm goed gelezen.

Een krant waar ik wel veel bewondering voor heb is NRC*Next. Die durven, die nemen risico's en dat vind ik journalistiek heel belangrijk. Ik heb dat zelf met Zomergasten ook gedaan. Ik had aangekondigd dat ik de fragmenten niet van te voren zou bekijken, dat is spontaner. Maar het bleek een ramp te zijn. Je hersens kunnen niet drie uur lang zo geconcentreerd zijn. Je hebt ook tijd nodig om je volgende vragen te verzinnen, en dat is tijdens die fragmenten. Toch ben ik nog steeds blij dat ik het zo gedaan heb. Je moet gewoon risico's durven nemen in het leven.

Ook in het leven, ja. Voordat ik naar Rusland vertrok had ik ook geen flauw idee waar ik aan begon, voor hetzelfde geld was ik binnen een half jaar teruggeweest. Wat ik niet wil is dat ik later denk: 'had ik maar...' Ik zie zo vaak dat vrienden zeggen, 'ja, ja, ik wil ook nog wel een keer naar Rusland.' Dan denk ik: 'ga dan gewoon, wat let je! Je zegt je baan op en je koopt een ticket, zo moeilijk is het niet.'

Ik weet ook wel dat veel mensen er niet van houden, maar bij mij zat dat risico's nemen er altijd al in. Na mijn eindexamen ben ik een jaar naar het buitenland gegaan, dat had niet gehoeven. En ik ben, hoewel ik ben opgegroeid in Amsterdam, in Groningen gaan studeren. Ik wilde een nieuwe omgeving. Ik zie nu dat mijn vrienden die in Amsterdam zijn gebleven nog met precies dezelfde mensen omgaan als vroeger. Ik heb ook dat Amsterdamse provincialisme van me afgekickt, daar ben ik blij mee.

En zoals ik ooit Amsterdam verlaten heb, ben ik nu helemaal klaar met Rusland. Ik kan het met gemak nog drie jaar uitmelken, misschien nog een serie maken. Ik merk echter dat ik

eigenlijk niets meer te vertellen heb. Ik word nog heel vaak gebeld. Dan heeft Poetin weer iets gezegd en of ik daar dan een mening over heb. Dat is natuurlijk wel zo, ik volg het nieuws nog altijd, een groot deel van mijn leven is daar en ik mis het ook heel erg, maar ik wil er niets meer mee doen. Ik wil dat stempel niet, ik wil mezelf vernieuwen.

Ik ben een echte generalist, houd me met een heleboel dingen tegelijk bezig. Ik heb in de afgelopen anderhalf jaar inclusief Zomergasten drie series en drie boeken gemaakt. Daar word je moe van. Dat merk ik nu. Volgens mij loop ik al maanden tegen een burnout aan. Ik ben laatst naar Almere in plaats van naar Hilversum gereden, zo heb ik bijna de uitzending gemist. En ik was mijn schoenen vergeten, kwam ik daar aan op mijn All Stars.

Daarom heb ik nu een periode van een half jaar rust ingelast. Ik heb natuurlijk wel een paar schnabbels, maar verder moet het stil zijn, even niet met mijn kop op TV. Ik wil juist iets heel anders, mijn kookdiploma halen, in een keuken werken. Ik vind koken heel leuk en volgens mij is het ook goed om ook iets met je handen te doen, niet alleen maar altijd met je hoofd bezig te zijn.

Verder wil ik graag Hindi leren. Mijn volgende VPRO-serie gaat namelijk over India. Dat is natuurlijk een heel groot land met heel veel talen, maar Hindi is de grootste. Ik weet nog niet of ik de lessen in Bombay of Delhi ga volgen, misschien wel allebei. Om de serie te kunnen maken is het denk ik belangrijk dat ik een paar keer alleen door India gereisd heb. India trekt om dezelfde reden als Rusland, de chaos lijkt me prachtig.

De kans is bovendien groot dat ik opnieuw gevraagd word voor Zomergasten. Ik weet nog niet of ik dat wel wil. Iedereen heeft er altijd wat over te zeggen, te zeiken. Je staat als presentator wel heel erg in het middelpunt van de discussie. Dat wist ik vantevoren, en ik wist dat mijn huid dik genoeg zou zijn, anders had ik de baan niet aangenomen. Tóch was de afgelopen periode wel erg onrustig. Ik moet er dus eerst over nadenken. Daar heb ik de tijd voor: de India-serie wordt pas in het voorjaar van 2012 uitgezonden.”

CV Jelle Brandt Corstius

Brandt Corstius (1978) haalde in 2004 zijn diploma geschiedenis en journalistiek aan de RuG. Daarna werkte hij enige tijd als redacteur bij Barend en Van Dorp. Vervolgens vertrok hij naar Moskou, waar hij aan de slag ging als correspondent voor dagblad Trouw. Ook maakte hij er de bekroonde VPRO-series ‘Van Moskou tot Magadan’ en ‘Van Moskou tot Moermansk’. Bij dezelfde omroep presenteerde hij dit jaar Zomergasten. Hij is auteur van ‘Rusland voor gevorderden’, ‘Kleine landjes’ en ‘Van Moskou tot Medan’ en schrijft een wekelijkse column voor Het Parool.

7. De Nederlandse reactie op de kernramp in Tsjernobyl, *'Er waren niet eens stralingsmeters'*

(Franka Hummels, Historisch Nieuwsblad 2009)

De ontploffing van Reactor Nummer Vier in Tsjernobyl in de Oekraïne op 26 april 1986 zorgde ook in Nederland voor grote paniek. Op een buitenlandse kernramp van deze omvang was de Nederlandse regering niet voorbereid. Een haastig samengesteld crisisteam moest de volksgezondheid zo veel mogelijk te beschermen.

Zweden, 27 april 1986. Een medewerker van kerncentrale Försmarck haalt een stralingsmeter over zijn kleren. Het is een routinecontrole, die meestal tot geruststelling leidt. Maar op deze zondag tonen de cijfers een stralingsniveau dat fors hoger is dan in Zweden maximaal toelaatbaar. De centrale wordt stilgelegd, op zoek naar een mogelijk lek. Maar de achtergrondstraling blijkt in heel Zweden verhoogd: de radioactieve bron moet buiten de eigen grenzen worden gezocht.

De Zweedse regering neemt contact op met alle Europese collega's. Weten zij misschien meer? Uiteindelijk wordt op basis van ingewikkelde berekeningen en informatie van inlichtingendiensten vastgesteld dat er waarschijnlijk iets mis is met de kerncentrale in Tsjernobyl, in de Sovjetrepubliek Oekraïne. Moskou geeft nog altijd geen krimp.

Ook in Nederland werd in dat weekend een verhoogd stralingsniveau gemeten, maar dat was 'niet verontrustend'. Als het ging regenen, was er wel een probleem. Dan zou er radioactieve neerslag vallen voordat de radioactieve jodium was uitgewerkt. De regering ging er voorlopig van uit dat Nederland veilig was, omdat er geen regen was voorspeld. Toch werd er direct een 'bestuurlijk coördinatieteam' samengesteld, dat moest besluiten hoe te reageren op de ramp. Er waren natuurlijk noodplannen voor ongelukken in Dodewaard of Borssele, of de kernreactor Doel in Vlaanderen, maar voor een buitenlandse kernramp van deze omvang bestond geen scenario.

Ieder ministerie dat dacht geraakt te worden door het Tsjernobyl-probleem, wees een ambtenaar aan om in het interdepartementale team met zijn collega's te overleggen. Uiteraard waren het ministerie van Volksgezondheid en Milieu en dat van landbouw van de partij, maar ook Economische Zaken, Buitenlandse Zaken en Verkeer hadden met de ramp te maken.

Het eerste wat het crisisteam deed was zo veel mogelijk informatie verzamelen. Waar in Europa werd hoeveel straling gemeten? Van radioactief jodium, selenium of cesium? Wat was het niveau in de lucht, het water, de grond, het voedsel, onze lichamen? Nederland was

niet het enige land dat hier graag een antwoord op wilde. Alle Europese landen stuurden elkaar memo's met de strekking: 'Hoe is het bij jullie?' En ook de ambassades van bijvoorbeeld de Filippijnen en Australië klopten bij de Nederlandse regering aan met een verzoek om informatie. Want konden zij de Nederlandse export, met name melk, nog wel vertrouwen?

Iedereen wilde iets anders weten. En er was zelfs geen Europese overeenstemming over de eenheid waarin radioactiviteit moest worden gemeten. Waar de een werkte met Sievert, sprak de ander van Curie en een volgende van Becquerel of Rem. Het was een flinke klus om op alle memo's te reageren en wijs te worden uit de verkregen antwoorden.

Ook de Warschaupactlanden werden met memo's bestookt, maar de resultaten waren niet altijd bevredigend. Zo presteerde Roemenië het om aan drie westerse landen drie verschillende cijfers te geven over het stralingsniveau op dezelfde tijd en plaats.

Rendier vlees

In de eerste week na het ongeluk werd er in Nederland vooral geïnventariseerd. De ramp overviel ons land volledig. Zo waren er voor sommige radioactieve stoffen niet eens meters; die moesten in alle haast in Frankrijk worden aangeschaft.

In Zweden, waar het al geregend had, waren al een paar maatregelen getroffen. Zo mochten kinderen tussen de 0 en 5 jaar er geen melk drinken, moest het eten van rendier vlees door iedereen vermeden worden en bleven de koeien op stal. Bij welke doses zouden zulke maatregelen ook in Nederland gepast zijn? Hoe hoog moest de straling zijn om mensen te gaan evacueren? En wanneer was het verstandig mensen te adviseren om binnen te blijven? Was het wijs om landbouwproducten te vernietigen, en welke dan? Was een schadeclaim in de richting van de Sovjet-Unie in dat geval gepast? Was de melk nog wel veilig? En het drinkwater? Moesten er jodumpillen worden ingeslagen?

Reisorganisaties namen contact op met het crisisteam, dat onderdak had gevonden in een leegstaand overheidsgebouw in Leidschendam. Moesten zij de mensen die op dat moment op rondreis waren in Oekraïne of Polen terughalen? Het Nederlandse antwoord was onomwonden 'ja', maar de Sovjetreisorganisatie Intourist was daar verbolgen over. De Sovjetburgers zelf bleven in die regio achter, en die waren toch ook niet ziek? Vrachtwagens uit Oost-Europa werden aan de grens teruggestuurd, Nederlandse auto's die ervandaan kwamen grondig schoongemaakt.

De rampenplannen voor de Nederlandse kerncentrales werden opnieuw onder de loep genomen. Ze waren gebaseerd op onder meer het ongeluk in Three Miles Island in Harrisburg, Pennsylvania, en dat in Windscale (Sellafield) in Groot-Brittannië. Maar het stralingsniveau dat in Zweden gemeten was, benaderde de percentages die in Nederland

verwacht werden na een brand in Dodewaard. Dat kon dus niet kloppen.

Zo ging er een week voorbij vol hectiek en onzekerheid. Op 2 mei moest er voor het eerst echt gehandeld worden: het KNMI voorspelde regen. De regering kondigde meteen een 'graasverbod' af. Alleen wanneer de koeien geen radioactief gras zouden eten, kon hun melk onbesmet blijven.

Zo'n maatregel leidt natuurlijk tot schrik. Milieuminister Pieter Winsemius regelde daarom dat hij te gast kon zijn bij het TROS-programma *Tineke*. Daar vertelde hij dat de situatie weliswaar ernstig was, maar vooralsnog geen reden tot paniek gaf. Er werden vijftig telefoonlijnen geopend waar burgers dag en nacht terechtkonden met vragen.

Dagelijks kwamen er vele honderden telefoontjes binnen, de mensen waren er helemaal niet gerust op. Waarom werd op de Duitse televisie gezegd dat kinderen niet op het gras mochten spelen en dat zwangere vrouwen een picknick beter konden vermijden? Waarom werd dat dan voor Nederlanders wél veilig geacht? Er waren geen Europese richtlijnen over de maatregelen die nodig waren. Daarom ontstond ook daarover een memostroom.

Een advertentie in roddelblad *Privé* die een pil tegen straling aanpreef, hielp niet om de gemoederen tot bedaren te brengen. De ministers lieten verschillende persberichten uitgaan om te zeggen dat zo'n pil helaas echt niet bestond.

Voor boeren werd een afzonderlijk informatiecentrum met dertig telefoonlijnen ingericht. De boeren begrepen de bedoeling van het graasverbod en waren opgelucht dat zo alle melk buiten de verdenking van radioactiviteit zou blijven, maar blij waren ze natuurlijk allerminst. Ze wilden weten hoe lang hun dieren binnen zouden moeten blijven, want ze hadden maar een beperkte hoeveelheid wintervoer op voorraad.

Op 6 mei was het tijd voor de volgende ronde maatregelen. Radioactieve stoffen hechten zich aan de oppervlakte, vandaar dat gewassen met relatief groot oppervlak snel 'radioactief' worden. Maar ook bladgroenten als sla, prei en spinazie zaten na de eerste regenbuien onder het cesium. Daarom werd besloten alle spinazie te vernietigen.

Het was niet helemaal duidelijk hoe zinvol dat was, omdat men niet wist welke dosis gevaarlijk was, maar in Leidschendam wilde men geen risico's nemen. Zeker spinazie leek gevaarlijk, omdat mensen de groente doorgaans fijnkoken en er dus heel veel van gebruiken. Bovendien is het een belangrijke basis voor babyvoeding. Voor sla en prei gold dat allemaal niet en daarom kregen die groenten het voordeel van de twijfel.

Tuinders mochten verder hun planten geen slootwater geven en daar niet mee sproeien: dan zou het water immers óp de planten komen en kon de radioactiviteit zich aan de oppervlakte hechten. De schildklieren van wild en slachtvee raakten vol met radioactief jodium en moesten dus vernietigd worden – de rest van het vlees was overigens nog goed. Ook paddenstoelen nemen zeer veel straling op, maar omdat de champignonsteelt in Nederland doorgaans binnen plaatsvindt, bleven de champignons gespaard.

Melkpoeder

Persbureaus probeerden ondertussen inzicht te krijgen in de situatie in Tsjernobyl. Dat was lastig, want de correspondenten mochten van de Sovjet-autoriteiten geen gebruikmaken van de telexverbindingen die normaal gesproken tot hun beschikking stonden – blijkbaar wilden ze toch verhinderen dat er te veel informatie naar buiten kwam. Met veel moeite werd informatie opgeduikeld over Pripjat, de grote stad naast de reactor. Dat bleek een gewone, relatief nieuwe Sovjetstad, met 50.000 inwoners. Die waren allemaal geëvacueerd. Moskou gaf aan dat er wel doden waren gevallen, maar vooral brandweermannen die aan stralingsziekte waren overleden. Ook waren er enkele gewonden – weer vooral brandweermannen –, maar die werden in goede ziekenhuizen behandeld. Dat er echt geen reden was tot paniek, moest blijken uit foto's in verschillende Sovjetkranten. Daarop stond een boer op een kolchoz in de buurt van Pripjat al een paar dagen na het ongeluk glimlachend zijn werk te doen.

Dat er in het Westen zo'n ophef over Tsjernobyl werd gemaakt, was louter propaganda, vertelden de autoriteiten aan het Sovjetpersbureau Tass. Waarschijnlijk was het besluit om een kleine ramp op te blazen tot iets groots al lang voor 26 april genomen, dacht Moskou. De Sovjet-Unie had immers aangegeven haar kernwapenarsenaal niet verder te willen uitbreiden en daarmee veel internationaal krediet gewonnen, stelde het bericht.

Omdat het Westen dat goede voorbeeld niet volgde, had de NAVO gezichtsverlies geleden. Nu werd Tsjernobyl aangegrepen om het gunstige imago van de Sovjet-Unie te bezoedelen. Het Kremlin gniffelde dan ook om de West-Europese burgers die nu vraagtekens begonnen te zetten bij kernenergie. 'Daar hadden ze zeker geen rekening mee gehouden, dat je het weer terugkrijgt als je overdrijft.'

De andere Warschaupactlanden reageerden al even afwerend. Zo was de Poolse regering woedend over een lading melkpoeder die ze van de Verenigde Staten had gekregen. Toegegeven: melkpoeder kon nuttig zijn als er sprake was van radioactieve koemelk. Maar omdat het geschenk gepaard ging met een 'portie arrogante beledigingen' van de Amerikaanse Senaat, was het niet welkom. In plaats daarvan doneerde Warschau vijfduizend slaapzakken aan de stad New York, zodat de vele daklozen daar in warmte konden slapen. Dát was pas humanitaire solidariteit!

Nu was de Amerikaanse reactie op Tsjernobyl inderdaad eigenaardig. De tweede man van de Sovjet-ambassade werd op 2 mei van de tennisbaan geplukt om zich voor het Congres te verantwoorden voor Tsjernobyl. Nog nooit was een buitenlandse ambassade op die manier tot de orde geroepen. Het was des te vreemder, omdat de Verenigde Staten zelf op geen enkele manier getroffen waren door de ramp.

Ook de BRD beging een diplomatieke misser. Daar werd op 9 mei gesproken over

schadevergoedingen voor de Duitse boeren. Er werd overwogen om de kosten te verhalen op de Sovjet-Unie. 9 Mei was in de Sovjet-Unie echter de Dag van de Overwinning. De nederlaag van de Duitsers werd gevierd en de gevallen werden herdacht. 'Misschien moeten we Duitsland ook maar eens een schadeclaim sturen!' was het commentaar van de communistische kranten.

Voedselmonsters

Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken besloot zich zo voorzichtig mogelijk op te stellen. Het was het best als alle communicatie met de Sovjet-Unie in Europees verband verliep. Bovendien werd grote waarde gehecht aan het Internationaal Atoomagentschap, waar Hans Blix destijds al de scepter zwaaide. Moskou nam vrijwillig deel aan het agentschap, en als de andere landen te negatief reageerden, zou de IAEA misschien alle grip op de kerncentrales in de Sovjet-Unie kwijtraken. Blix was uitgenodigd om het Tsjernobyl-gebied te bezoeken.

Later werd ook de Nederlandse ambassadeur in Moskou uitgenodigd om naar Oekraïne te komen om daar met eigen ogen te zien hoe veilig het daar was. De Sovjet-Unie stelde zich op dat moment al wat milder op; zo waren enkele Amerikaanse artsen welkom in de speciale ziekenhuizen die in Moskou voor de slachtoffers waren ingericht. Toch wees de ambassadeur de uitnodiging af. Hij geloofde niet dat hij daar werkelijk nuttige informatie zou krijgen. Bovendien vreesde hij voor zijn gezondheid.

De veiligheid van het ambassadepersoneel in Oost-Europa was een punt van zorg voor Buitenlandse Zaken. Uiteraard heerste er in Moskou grote paniek onder de medewerkers. Omdat er ook in Moskou veel eten uit de Tsjernobyl-regio te koop was, vroegen zij om een stralingsmeter. Hoewel het voor leken moeilijk is om de meters te gebruiken en ze regelmatig gekalibreerd moeten worden, kregen ze er wel een.

Bovendien stuurden alle ambassades in Oost-Europa nog maandenlang voedselmonsters naar Den Haag. Ze moesten een standaardboodschappenlijstje verzamelen, zodat een duidelijk beeld kon ontstaan. Het lijkt er niet op dat er ergens een gevaarlijk hoge straling werd aangetroffen. Wat wel opvalt is dat champignons en spinazie vrijwel nergens te krijgen waren, terwijl die volgens de verschillende Oost-Europese autoriteiten wél gewoon gegeten konden worden.

De ramp in Tsjernobyl had in Nederland ook politieke impact. Op 7 mei zou de Tweede Kamer een besluit nemen over de locatie van twee nieuw te bouwen kerncentrales. Dat onderwerp werd stilletjes van de agenda afgevoerd. In plaats daarvan werd gesproken over Tsjernobyl. De ramp vond midden in de verkiezingstijd plaats en dat was aan de inbreng van de verschillende Kamerleden te merken.

Zo sprak scheikundige Reinier Braams van de VVD – voorstander van kernenergie – consequent over de ‘ramp met de grafietreactor’, om onderscheid te maken met onze eigen, Nederlandse reactors, die met water worden beschermd. Dick Tommel van D66 was boos over het feit dat de Tweede Kamer nu pas – weken na 26 april – sprak over de ramp. Landbouwminister Braks, die aanvankelijk had gesproken van een ‘bosbrand met een greppel eromheen’, kreeg er van meerdere partijen van langs. Hij moest toegeven dat hij de omvang van de ramp behoorlijk had onderschat.

De regeringspartijen, die voorstander waren van kernenergie, worstelden met hun standpunt. Ze wilden nog steeds graag dat de nieuwe kerncentrales er kwamen, maar dat zou ze in deze tijden van paniek zeker stemmen kosten. Daarom werd besloten dat het nu, nu er nieuwe informatie over de impact van een kernramp beschikbaar was, niet opportuun was om zonder de plannen nog eens goed te bekijken tot bouw over te gaan. Maar, zo beloofde VVD’er Gijs van Aardenne, de minister van Economische Zaken, van uitstel zou geen afstel komen.

Experiment

Dat kwam er dus wel. Over de nieuwe kerncentrales is niet meer gesproken. Het crisisteam is bovendien nog maanden bezig geweest met de ramp. Het graasverbod kon al op 7 mei worden opgeheven, omdat er in melk nauwelijks straling werd gemeten. Het aantal telefoonlijnen kon langzaam worden teruggebracht, tot er op 8 juli nog maar twee over waren. De ANWB kreeg wel nog zo’n twee- à driehonderd telefoontjes per dag, van mensen die wilden weten of ze veilig met vakantie konden naar bijvoorbeeld Joegoslavië of Zweden. Het negatieve reisadvies betrof toen alleen nog maar Oekraïne, Wit-Rusland en Litouwen.

Er waren conflicten met Maleisië en de Filippijnen, die consequent alle Nederlandse melk weigerden omdat die radioactief zou zijn. De regering kreeg petitities aangeboden, onder meer van Japanse doopsgezinden en Oostenrijkse schoolkinderen, of Nederland kon afzien van het gebruik van kernenergie.

Ook werd er nog gewerkt aan de financiële afwikkeling van de ramp. Er moest worden geïnventariseerd hoeveel kosten er eigenlijk gemaakt waren en wie die moest betalen, want daar was in het vuur van de strijd geen oog voor geweest. Maar het belangrijkste was dat er nieuwe rampenplannen werden opgesteld, ook voor problemen met buitenlandse reactors. Inmiddels wordt er op dit vlak in Europees verband goed samengewerkt en het Internationaal Atoomagentschap in Wenen speelt nu een grotere rol.

De Sovjet-Unie gaf op 21 augustus eindelijk openheid van zaken. Partijkrant *Pravda* schreef dat de regering dat niet eerder had willen doen, omdat er anders paniek was ontstaan, en dat is schadelijk voor de volksgezondheid. Maar nu mocht iedereen weten dat er op 26 april

in Reactor Nummer Vier in Tsjernobyl een experiment was uitgevoerd. Daarvoor moesten de veiligheidssystemen worden uitgezet. Toen het experiment mislukte, vloog de reactor in brand. Dat leidde, in de woorden van de Sovjet-Unie, tot een 'beperkte kernramp'.

Dit artikel is gebaseerd op ambtelijke documenten en correspondentie uit het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de Handelingen van de Tweede Kamer.

Meer informatie

Boeken

Over de toedracht van de ramp verscheen al een jaar later *Mayday at Chernobyl* van Henry Hamman (1987).

In de op feiten gebaseerde roman *De derde engel* van Julia Voznesenskaja (1987) wordt duidelijk hoe weinig informatie de burgers van de Sovjet-Unie tot hun beschikking hadden. Verder zijn over dit onderwerp wat boeken verschenen in de jaren tachtig, toen er nog erg weinig informatie was over de ramp.

Wel is er een aantal studies over de invloed van de kernramp op nucleaire politiek. Een van de eerste boeken die verschenen was *Tsjernobyl. Het einde van de nucleaire droom* door Nigel Hawkes e.a. (1986). Van recenter datum zijn Zhores Medvedevs *The Legacy of Chernobyl* (1990) en Tristan Mage e.a., *The Global Impact of the Chernobyl Reactor Accident. The Lessons of Chernobyl* (1994).

Website en film

Uitgebreide informatie over hoe het nu is in het meest vervuilde gebied, is te vinden op de Engelstalige website www.chernobyl.info.

Het programma *Andere Tijden* besteedde in 2001 aandacht aan Tsjernobyl. Op www.geschiedenis.vpro.nl is deze aflevering terug te zien. Klik eerst bij 'Programma' op 'Andere Tijden' en kies dan in het archief voor 26 april 2001.

Geert Mak bezocht Pripyat voor de serie *In Europa*. Op www.ineuropa.nl is via de tabladen 'Televisie' en '1986' een verslag van dit bezoek bekijken.